

Dr. Lush CULAJ
(Prishtinë)

VRASJET NË KLINË E RRETHINË NË VITET 1944-1945

Klina me rrethinë, si edhe tërë Kosova, në periudhën ndërmjet dy luftërave botërore, ishte e pushtuar dhe i nënshtrohej terrorit shtetëror të Mbretërisë Jugosllave. Në vitin 1941 ushtritë fashiste të aleatëve, Italisë, Gjermanisë dhe Bullgarisë e pushtuan këtë territor. Shqiptarët kaluan nga një pushtues nën disa pushtues të rinj. Por për dallim nga pushtuesit serbo-malazezë, pushtuesit italo-gjerman ndoqën një politikë tjetër, me qëllim që t'i përfitonin masat shqiptare. Keqtrajtimet dhe reprezaljet mbi popullin shqiptar, që ishin ushtruar nga Serbia, pothuajse në vazhdimësi nga viti 1912, tani ishin ndaluar sikurse në periudhën 1916-1918 të pushtimit austro-hungarez. Në një situatë, gjithsesi të vështirë, mbetën shqiptarët e trevave që ranë nën pushtimin bullgar.

Pushtuesit e rinj italo-gjermanë filluan që t'u njohin shqiptarëve disa të drejta kombëtare, që në atë periudhë kohore, kishin vlerë të madhe. Qytetarët shqiptarë në Kosovë ato të drejta i kërkuan shekuj me radhë në luftëra kundër pushtuesve të ndryshëm. Kështu, shqiptarëve iu lejua shkolla shqipe, administrata në gjuhën shqipe, përdorimi i lirë i flamurit kombëtar.

Duhet vënë në pah natyrisht se secili pushtues ka qëllimet e veta.

Të tillë ishin edhe italo-gjermanët, por megjithatë, pushtimi i tyre ishte shumë më i lehtë se ai i mëparshmi dhe ua mundësoi shqiptarëve një frymim më të lirshëm.

Kur komunistët jugosllavë apeluan për luftë nacional-çlirimtare, shqiptarët një thirrjeje të tillë as që i besuan. Te shqiptarët në pjesën më të madhe ishte ngulitur në kokë se serbit nuk i besohej dhe se barazia për të cilën propagandohej, ishte vetëm një demagogji. Me inkuadrimin në luftë të forcave antifashiste në Shqipëri edhe Kosova si pjesë e saj filloi të lëvizte, e natyrisht edhe Klina me rrethinë lëvizi nga vendi. PKSH-ja i bëri thirrje masës për luftë antifashiste dhe një pjesë e popullatës iu përgjigj kësaj thirrjeje me dëshirën për fitimin e lirisë që nuk e kishin shijuar ende. Këtë ua garantonin PKJ-ja, PKSH-ja dhe koalicioni antifashist. Në nëntor të vitit 1944 shqiptarët i çliruan trevat e veta dhe, në vend se t'i mbronin ato nga serbët, treguan internacionalizëm të madh, duke u nisur për çlirimin e tokave të sllavëve të jugut.

Ushtria partizano-çetnike jugosllave ishte në dijeni se Mbrojtja Kombëtare Shqiptare e Kosovës dhe lëvizja për lirinë e tokave shqiptare ishin shumë të forta dhe se qëndresa shqiptare duhej thyer për të realizuar ringritjen e Jugosllavisë në kufijtë e dikurshëm. Për realizimin e këtij qëllimi, Shtabi Operativ i Kosovës bëri dislokimin e forcave të mëdha ushtarake të “nacionalçlirimtares” në territorin e Kosovës së sotme. Kështu, në një sipërfaqe prej 10.888 km², me rreth 680.000 banorë sa kishte Kosova atëkohë, u përqendruan mbi 40.000 “partizanë”. Realisht, Kosova në fund të nëntorit 1944, menjëherë pas “çlirimit”, u shndërrua në një poligon ushtarak, ku zbatohej një pushtet nënshtrues sllav që e kishte mbështetjen vetëm në forcën e ushtrisë. Kjo ishte forma më e egër e terrorit ushtarak në Kosovë.

Sipas të dhënave jo të plota, në territoret etnike shqiptare në ish-Jugosllavi: Kosovë, Serbi Jugore, Maqedoni dhe Mal të Zi, gjatë dimrit dhe pranverës 1944-1945, u likuiduan nga njësitë e UNÇJ-së rreth 47.000 shqiptarë, ndër të cilët edhe një numër grash dhe fëmijësh, u dogjën me dhjetëra fshatra e vendbanime dhe u plaçkit e u konfiskua me të madhe pasuria e shqiptarëve¹. Shumica e të likuiduarve përbënin popullsi joluftarake, e cila nuk kishte bërë kurrfarë rezistence. Kishte shumë edhe të tillë që ishin larguar dhe strehuar në mal, ose në vende të tjera nga frika e terrorit dhe vrasjeve, të cilët, kur janë gjetur, edhe pse kanë qenë pa armë, ose janë dorëzuar vetë, janë likuiduar nga disa njësi e individë të papërgjegjshëm. Për këtë ekziston dokumentacion voluminoz nga ajo periudhë kohore, raporte të shtabeve ushtarake, ditarë të Shtabit Operativ të Kosovës, të Shtabit të divizionit 46 serb dhe 52 kosovar, vërejtje, urdhëresa etj.²

Represion dhe terror mbi popullsinë shqiptare u ushtrua pothuajse institucionalisht. Kështu, bie fjala, në urdhrin e Shtabit të divizionit 46 serb, të 5 janarit 1945, thuhej: “Si kufi se deri në çfarë mase mund të shkohet në represion le t’ju shërbejë urdhri i Shtabit kryesor të Serbisë: “Represioni në aksionet e spastrimit të bandave mund të zbatohet në të gjithë kriminelët dhe ndihmësit e tyre, por jo në tërë grupin, ose në tërë fshatrat”³.

Në urdhëresë theksohej se në asgjësimin e kriminelëve të tillë duhej vepruar pamëshirshëm, mirëpo në rrethanat ekzistuese shtrohej pyetja logjike: Kush duhej ta vlerësonte se kush është kriminel ose ndihmës? Cili ishte kriteri për këtë? Vlerësimi i tillë i

---

¹ *Kosova në vështrim enciklopedik*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Qendra e Enciklopedisë Shqiptare, Botimet Toena: Tiranë, 1999, f. 118; Faton Mehmetaj, *Veprimtaria kriminale e “Dorës së zezë” serbe në trojet shqiptare*, Anatomia: Prishtinë, 2004, f. 327.

² Mikel Ndreca, *87 vjet terror dhe gjenocid shtetëror 1912-1999*, Prishtinë, 2001, f. 150.

³ Po aty.

ishte lënë secilit individ dhe është më se e kuptueshme që për pjesën dërrmuese të serbëve, malazezëve dhe maqedonasve, secili shqiptar ka qenë ose kriminel, ose ndihmës - pra armik, që duhej të asgjësohej.

Në urdhëresën e Shtabit të divizionit 46 serb, nga 29 janari, ndër të tjera shkruhej: “Represioni mbi popullsinë të mos ushtrohet përveç në raste kur kihet punë me kriminelë! Ndalohet çdo rrahje, kërkim me dhunë i armëve, po ashtu ndalohet çdo plaçkitje, kallje shtëpish, përveç në rast se këtë e kërkojnë shkaqet operative... Ndalohet çdo konfiskim të pasurisë së armiqve, pa pasur vendim gjyqi”.⁴ Me gjithë këto paralajmërime, represionet dhe krimet mbi popullsinë shqiptare vazhdonin me intensitet. Në bazë të gjendjes faktike në teren, Shtabi Operativ i UNÇ-së dhe AP të Kosovës ishte i detyruar që përsëri, më 7 shkurt 1945, t’u drejtohej komisarëve politikë të brigadave kosovare dhe t’ua tërhiqte vërejtjen për gabimet dhe lëshimet.⁵

Populli shqiptar u detyrua të hynte në bashkësinë shtetërore të sllavëve të jugut me frikë dhe ankth për ardhmërinë e vet. Premtimi i dhënë gjatë luftës antifashiste dhe i paplotësuar, si dhe mënyra e pushtimit të Kosovës dhe territoreve të tjera etnike shqiptare në Jugosllavi, në fund të vitit 1944 dhe në fillim të atij 1945, i cili për nga mënyra e veprimit nuk dallonte aspak nga pushtimi i vitit 1912 dhe 1918, vetëm sa i rriti edhe më tepër frikën dhe dëshpërimin e popullit shqiptar.

Fushata e dhunës dhe e terrorit, e ndërmarë nga repartet ushtarake jugosllave, i shkaktoi dëme të mëdha popullit shqiptar. Ajo, në të njëjtën kohë, thelloi hendekun e mërive dhe të armiqësive ndërmjet popujve të kësaj treve, që u trashëgua nga e kaluara, si dhe ngjalli urrejtjen e revoltën e natyrshme të këtij populli. Revolta përfshiu edhe repartet partizane kosovare.⁶

⁴ *Vjetari i Arkivit të Kosovës*, XXI-XXII - 1986, f. 301.

⁵ Po aty, f. 318.

⁶ Lefter Nasi, *Ripushtimi i Kosovës shtator 1944-korrik 1945*, Akademia e

Përpjekjet për spastrimin etnik të Kosovës dhe të trevave të tjera etnike shqiptare, të pushtuara nga Jugosllavia, u forcuan sidomos pas vitit 1944, me justifikimin se kinse luftohej kundër “kundër-revolucionit” dhe “mbeturinave” të tij. Pas rivendosjes së pushtetit okupues jugosllav, që në nëntor të vitit 1944, masakrat ndaj shqiptarëve i vazhduan çetnikët e konvertuar në partizanë.⁷ Për Serbinë, Maqedoninë dhe Malin e Zi, tashmë nuk ishte problem çlirimi nga pushtuesit, por pushtimi dhe aneksimi i trevave shqiptare, pasi, tek e fundit, nazifashizmi gjerman dhe bullgar po jepte shpirt.⁸ Pas përfundimit të Luftës së Dytë Botërore, Kosova dhe trevat e tjera etnike shqiptare në Jugosllavi u ndanë në katër njësi të Federatës jugosllave: në atë të Kosovës, të Maqedonisë, të Serbisë dhe të Malit të Zi, të cilat përjetuan një terror masiv.⁹ Dhuna dhe terrori antishqiptar përfshiu edhe Klinën me rrethinë. Në këto rrethana, shumë burra të njohur të këtyre anëve u detyruan t’i kapnin armët dhe të luftonin për vetëmbrojtje. Në krye të qëndresës u vunë trima si: Ukë Sadiku, Ymer Berisha, Ndue Përlleshi, Demë Ali Pozhari, Ramë Alia, Zef Gjidoda etj.¹⁰ Secila trevë dha djemtë e vet për liri, të cilën nuk e gëzuan. Sistemi “i ri” me politikën e vjetër i shpalli dëshmorë të “lirisë” mu ata që edhe i vrau vetë. Klina me rrethinë doli, sipas regjistrit të organeve të “lirisë”, me 35 dëshmorë shqiptarë të luftës. Në këtë listë nuk lejohej të hynin dhjetëra e qindra dëshmorë që dha Klina për

---

Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë, 1994, f. 179.

⁷ Muhamet Shatri, *Kosova në Luftën e Dytë Botërore*, Instituti i Historisë, Prishtinë, 1997, f. 67.

⁸ Shaban Braha, *Gjenocidi serbomadh dhe qëndresa shqiptare (1844-1990)*, Tiranë, 1992, f. 430.

⁹ M.Shatri, *Kosova në Luftën e Dytë Botërore...*, f. 301.

¹⁰ Lush Culaj, *Zef Gjidoda - jeta dhe veprimtaria atdhetare, Shoqata për ndriçimin e historisë kombëtare shqiptare*, Prishtinë, 2002, f. 90-91.

lirinë. Në lista të tilla hynin vetëm ata që u vranë si pjestarë të ushtrisë jugosllave e që shumica u vra po nga kjo ushtri.¹¹

Pra, viti 1945 Klinës me rrethinë, si dhe mbarë Kosovës, nuk ua solli lirinë e shumëpritur, por ripushtimin jugosllav, vënien nën pushtetin ushtarak të Jugosllavisë së Titos. Përsëri tradhti, përsëri varre. Varianti i bashkimit me shtetin amë jo vetëm që nuk diskutohej, por edhe vetë Shqipëria rrezikohej t'i aneksohej Jugosllavisë. Duke qenë në udhëkryq fati i Kosovës, një delegacion i përbërë nga shqiptarët me ndikim në Kosovë ndërmoi një udhëtim për në Beograd në prill të vitit 1945, me qëllim që t'i paraqiste shqetësimet e popullit Mareshalit Tito. Këtij delegacioni iu bashkëngjiti jo rastësisht edhe Dushan Mugosha. Delegacioni u vërtit në Beograd gjatë katër ditëve nga një forum në tjetrin, nga niveli republikan serb në atë federativ. Më në fund, Tito e “dëgjo” atë. Me tonin e një fitimtari prepotent ai theksoi: “Popujt e Kosovës e të Metohisë do të krijojnë një vëllazërim bashkim të thellë, sa që për popullin shqiptar do të jetë njësoj a gjendet brenda kufijve të Shqipërisë apo të Jugosllavisë”.¹²

Likuidimi i kuadrove besnike, të afta, atdhetare, me ndikim e perspektivë, si dhe mënjanimi i tyre nga forumet udhëheqëse të luftës, është një praktikë e njohur e PKJ-së në Kosovë e në viset përreth saj. Qysh në muajin shkurt u vu në dilemë në se do të ekzistonte apo jo flamuri kombëtar shqiptar në Kosovë e në viset e tjera shqiptare. Në këto rrethana të okupimit, në Kosovë dhe në të gjitha territoret shqiptare këndeje kufirit, edhe pse u fol për gabimet e shumta nga vetë udhëheqësit, vazhdonte të zbatohej dhuna më e egër, e udhëhequr nga grupet e komandosëve çetnikë si dhe komunistët sllavë. Sidomos pas vrasjes së Milladin Popoviqit, më 13 mars 1945, OZNA haptazi justifikoi terrorin dhe likuidimin e

¹¹ Asllan Krasniqi, *Klina me rrethinë në valët e historisë*, Klinë, 2002, f. 156.

¹² *Rilindja*, Prishtinë, 15 prill 1945.

intelektualëve shqiptarë. Prijësit e Mbrojtjes Kombëtare dhe të njëjstëve vullnetare të Frontit Nacional Shqiptar, të cilët i kishin shpëtuar ndjekjes, bënë ndërkohë përpjekje të vazhdueshme për grumbullimin dhe konsolidimin politiko-ushtarak të forcave shqiptare. Qëllimi ishte dhe shpresohet që të vihej lidhja e të gjitha forcave antikomuniste, që më vonë do të shndërrohej në një ushtri me karakter gjithëkombëtar shqiptar.¹³

Në ballë të kësaj lëvizjeje qëndronin atdhetarët e sprovuar, të cilët ishin nga Klina me rrethinë. Profesor Ymer Berisha, edhe pse në kushte mjaft të vështira, zhvilloi një aktivitet të dendur politik në çdo pëllëmbë të Rrafshit të Dukagjinit dhe të Kosovës. Ai punonte me vendosmëri të madhe që ta bënte lidhjen e të gjithë krerëve të rezistencës shqiptare si në Kosovë, ashtu në Shqipëri. Në takimin që pati me Pashuk Bibën, më 20 korrik të vitit 1945, në fshatin Vogovë afër Gjakovës, pas qëndrimeve që u morën në atë takim për lidhjet e të gjitha grupeve ilegale, që vepronin në Kosovë e në Shqipëri, u informua se Pashuk Biba kishte rënë në kontakt me një mision perëndimor, që e përkrahte lëvizjen shqiptare.¹⁴

Pas kthimit nga takimi Ymer Berisha u takua me bashkëvendësin, mikun dhe shokun e idealit, Ukë Sadikun, i cili ishte njeriu më me ndikim në ilegalen kosovare. Të dy bashkë caktuan korrierët dhe ua dërguan ftesat të gjithë udhëheqësve të formacioneve ilegale kryengritëse, që të marrin pjesë në Kuvendin e Dobërdolit, i cili do të mbahej në gusht të 1945-ës, në Llugë të Dan Pjetrit në Doberdol të Klinës.¹⁵ Kuvendin e hapi, më 4 gusht në mënyrë solemne, Ukë Sadiku. Ai përshëndeti të pranishmit dhe

---

¹³ Sabile Keçmezi- Basha, *Lëvizja ilegale patriotike shqiptare në Kosovë 1945-1947*, Shkodër, 1999, f. 72.

¹⁴ Po aty, f. 75, L. Culaj, *Zef Gjidoda - jeta dhe veprimtaria atdhetare...*, f. 89-95.

¹⁵ S. Keqmezi- Basha, *Lëvizja ilegale...*, f. 75-76.

prezantoi profesor Ymer Berishën si iniciator ideor të lëvizjes dhe krijues të organizatës “Besa Kombëtare”. Situatën mjaft të rëndë shoqëro-politike e paraqiti vetë profesor Berisha, por megjithatë ai apeloj për gatishmëri që, në momentin e duhur, forcat nacionaliste të jenë të gatshme ta marrin pushtetin. Në Kuvend merrnin pjesë 19 grupe me përcjellësit e tyre, ndër të cilët edhe përfaqësuesit nga Rozhaja dhe Pazari i Ri, pra gjithsej 158 vetë. Aty u takuan udhëheqës nacionalistë si: Ukë Sadiku, Demë Ali Pozhari, Ndue Perllëshi, Zef Gjioda, Qazim Bajraktari, Shaban Sadik Rama, Sadik Lutani, Alush Smajli, Zhukë Haxhia etj. Kuvendi Doberdolit zgjati dy ditë. Procesmbajtëse e këtij tubimi kaq të madh e të rëndësishëm ishte shkodrnia Marie Shllaku.

Kuvendi zgjodhi Ukë Sadikun udhëheqës të sektorit ushtarak, ndërsa profesor Ymer Berisha u caktua udhëheqës i sektorit politik.¹⁶ Organizata politike-patriotike “Besa Kombëtare” kishte një strukturë organizative që u përshtatej kushteve dhe rrethanave në të cilat vepronte. Përveç Shtabit Udhëheqës, që përbëhej prej 12 vetash, në kuadrin e saj, në mënyrë aktive, vepronin edhe katër grupe.

OZNA kishte mbledhur informatat për grupet ilegale, drejtimet e veprimeve të tyre, si dhe aktivistët më të dalluar. Më 9 shtator të vitit 1945, organet e saj, në bashkëpunim me ushtrinë, sulmuan pjesën kryesore të organizatës, në fshatin Jashanicë të Klinës, e më pas Siçevën e Klinës. Në këto përleshje u vranë 28 ilegalë, në mesin e të cilëve e humbi jetën edhe vëllai i Ukë Sadikut, Shaban Sadiku. U plagosën 4 veta nga grupi, ndërsa nga brigada e Bokelit u vranë 14 veta.¹⁷

Të nesërmen e masakrës së Çelisë partizanët vranë me dhjetëra fshatarë të pafajshëm të rrethit të Klinës. Në fshatin Siqevë u vranë: Musë Salihu, Musë Tahiri, Jusuf Keqë Desku,

¹⁶ Po aty, 75-78.

¹⁷ Po aty, f. 80.

Jusuf Zeqir Caku, Rexhë Haliti, Tafil Rama, Adem Shala dhe Rrustem Cani nga Shtarica.

Në fshatin Jellovc u vranë: Tahir Rraci (para shtëpisë së tij), Tafil Bajram Rraci, Sejdi Fazli Rraci, Rexhë Halit Rraci, Ymer Ali Rraci (që u morën nga pamja e Halit Bekës në Jashanicë) i dërguan te mademet e rrasave në Jellovc dhe i pushkatuan.

Nga çeta e Ukë Sadikut u vranë në Çeli: Sadik Lutani nga Turiçevci, Smajl Hajdari nga Gjurgjeviku i Madh, Pjetër Berisha nga Doberdoli, Metë Din Uça (nip i Sadik Ramës nga Uça e Istogut), Ramë Murati, Tafil Murati, Selim Sokoli, Zef Sokoli, Mark Sokoli (i biri i Zefit, 18-vjeçar nga Jagoda), Musli dhe Xhemë Hoti (vëllezër) si dhe Isa Hoti (i biri i Xhemës, 23-vjeçar), të tre nga fshati Resnik.

Ditën kur ndodhi masakra e Çelisë së Jellovcit, Ndue Perlleshi bashkë me Mark Dedën e Doberdolit gjendeshin në malet mbi Dobërdol, kurse prof. Ymer Berisha ishte në Krumë të Hasit bashkë me Ukë Sadikun dhe luftëtarë të tjerë, për t'u marrë vesh me Muharrem Bajraktarin që t'i bashkonin forcat për qëndresë ndaj brigadave partizane sllavo-komuniste jugosllave.¹⁸

Ndër shumë shqiptarë, të cilët u pushkatuan nga OZN-a në dimrin e vitit 1945, kishte mjaft njerëz edhe nga Klina me rrethinë. Në masakrën e Istogut, në kullën famëkeqe të Popit, pati viktima të atdhetarëve të devotshëm si Pjetër Jaku nga Ranoci, Llesh Gjon Lleshaj nga Zllakuqani, Pren Laska nga Zllakuqani, Ndue Mark Doda (Çeta) nga Videja, Rexhep e Sadri Hoti, Zef Kola nga Budisalci, Qazim Boja nga Kerrnica, Uke Zeneli- Elezaj nga fshati Gjurgjevik i Vogël etj.¹⁹ Nga të gjitha këto vrasje dhe masakra të llojllojshme, siç u theksua edhe më lart, Klina me rrethinë, sipas regjistrimit të organeve të "lirisë", kishte dhënë 35

¹⁸ Ramiz Kelmendi - Viktor Gashi, *Shqipëria e Marije Shllakut*, Pejë, 1995, f. 98-99, të dhëna nga Mark Deda nga fshati Doberdol të cilat i shënoi Jetish Kadishani.

¹⁹ Marjan Jaku, *Pjeter Jaku dhe Ranoci nder mote*, Klinë, 2006, f. 86.

dëshmorë shqiptarë të luftës. Në këto lista hynin vetëm ata që u vranë në Ushtrinë jugosllave, vrasjet e të cilëve ishin shumë të dyshimta. Dyshimin mbi këto vrasje e shtojnë edhe dëshmitë e poshtëshënuara: “Dëshmorët Gjergj Gjetaj nga Budisalci dhe Nok Pernokaj nga Zllakuqani u vranë më 8 mars 1941 në Kaçanik, si të mobilizuar, ende pa filluar lufta nga forcat serbe, në rrethana të pashpjeguara, ndërsa Avdi Desku (që në listën e luftëtarëve ishte shënuar Berisha) nga Gjurgjeviku u vra në mes të Dibrës e Strugës, nga çetnikët në vitin 1945, si ushtar i Brigadës së Tetë të Shqipërisë.²⁰ Dëshmori Brahim Berisha nga Gjurgjeviku u vra në prill të vitit 1945, derisa po përcillte postën ndërmjet njërive partizane të Ohrit dhe të Strugës si korrier i Brigadës VIII të Shqipërisë, në rrethana të pashpjeguara nga organet ushtarake jugosllave dhe shqiptare. Në rrethana të njëjta u vra edhe Hasan Gashi nga Mleqani më 1945 në Ohër, si ushtar i çetës së dytë, batalioni i tretë të Brigadës VIII të Shqipërisë, ndërsa Maliq Avdyli nga Drenovci u vra në Resnjë tek Ohri nga bandat çetnike. Po nga dora çetnike u vra edhe Ali Berisha nga Valljaku në fund të prillit 1945 në Sanxhak, ashtu siç u likuidua edhe Avdyli Tusha nga Poterqi në të njëjtën përleshje. Nga dora çetnike u vra edhe Gustin Buzhala nga Çabiqi në Gornji Milanovac, më 1945, si ushtar i Brigadës VII kosovare. Rexhep Gashi nga Kijeva u vra në prill të vitit 1945 në Doboj nga dora çetnike si përgjegjës politik në njësinë e tij. Edhe Zymer Morina nga Gollubovci ra në Ohër më 1945 si ushtar i çetës së dytë, batalioni i tretë, Brigada VI e Shqipërisë, në rrethana që nuk u shpjeguan nga asnjë palë, ndërsa Muharrem Bajraktari nga Rudica u vra më 1945 prej ushtarëve serbo-çetnikë. Edhe Selim Thaçi nga Shkarashniku vritet në Kikindë të Madhe nga dora çetnike më 1945. Rifat Kryeziu nga Bubaveci vdiq më 3 maj 1945 në Kikindë si i mobilizuar në njësitë partizane. Ai dhe qindra shqiptarë të tjerë gjetën vdekjen nga tifoja, nga moskujdesi dhe nga arroganca e organeve

²⁰ A. Krasniqi, *Klina me rrethinë ...*, f. 156.

ushtarake. Rifati ishte luftëtar i çetës së parë, batalioni i dytë, Brigada VII kosovare. Të njëjtin fat e pësoi edhe Sylë Gashi nga Balinca më 1945 si luftëtar i Brigadës VII kosovare. Po ashtu, nga tifoja vdiq edhe Sali Foniqi nga Llazica, ndërsa Sejdi Hoti nga Caralluka vdiq nga eksplodimi i bombës së komandantit të tij në maj të vitit 1945 në Krushevc, si ushtar i divizionit të 21-të të Brigadës XXXIII, batalioni i tretë. Vesel Berisha nga Perçeva vdiq në shtëpi më 1945 nga plagët që ia shkaktoi ushtria “nacionalçlirimtare” si ushtar i Brigadës së VII kosovare. Shaban Krasniqi nga Llashkadrenoci vdes në Llaushë më 1945 prej “ballistëve”, siç thotë pushteti “çlirimtar”, i cili i quan ballistë ata që e mbrojtën jetën e atyre që i vrau po ky pushtet. Edhe Zenun Idrizi nga Grabanica ra në fshatin Zajm prej “ballistëve”, e prej cilëve ballistë nuk u shpjegua asnjëherë.²¹

Siç shihet, dëshmorët tonë që ky pushtet i shënonte kishin rënë dëshmorë jo në kohë lufte, por në përfundim të luftës; jo në luftë kundër gjermanëve, por kundër partizano-çetnikëve. U nisën për liri, por lirinë nuk e shijuan.

Nga një analizë e tillë shtrohet natyrshëm pyetja: Cilin dëshmor e vranë fashistët e huaj? Natyrshëm del edhe përgjigjja se kush ishte fashizmi për shqiptarët në këtë luftë. A mund të besohet se dëshmorët si Brahim Gashi, Maliq Bacaliu, Metë Gashi, Qerim Boja, Binak Gashi, Feriz e Hasan Krasniqi, Mikel Doda, Hazir Berisha etj., nuk na i vrau ushtria jugosllave? Nga emrat në listën e dëshmorëve, sipas punës në terren, del se vetëm Hazir Berisha e Selman Gashi u vranë në luftë nga gjermanët.²²

Kolonat e brigadave partizane lëviznin pareshtur ngadalë e të

organizuara nëpër fshatrat e rrethit të Klinës. Fillimisht rrethonin fshatrat dhe lagjet. Eprorët e këtyre brigadave mbanin një listë

---

²¹ Po aty, fq. 157.

²² A. Krasniqi, *Klina me rrethinë ...*, f. 156-157.

emrash të njerëzve që duheshin të arrestoheshin. Nëpër fshatra dhe lagje këto brigada nuk kanë hasur në rezistencë të armatosur. Njerëzit e shënjuar janë dorëzuar duarthatë, me qëllim që kështu t'i mbronin familjet e veta. Pushkatimet pa gjyq kryesisht bëheshin natën. Ishte formuar një njësit i posaçëm për ekzekutime, në mesin e të cilëve ka pasur edhe të rinj SKOJ-të.

Sipas të dhënave, pushkatimet vetëm në Pejë e rrethinë, që përfshinte fshatra edhe të Klinës së sotme, për thuhet një vit (nëntor 1944 - dhjetor 1945), u pushkatuan më se 3600 shqiptarë.²³ Pra, vrasje dhe vetëm vrasje shqiptarësh kudo nëpër Jugosllavi, jo vetëm në Kosovë, madje në vazhdim nëpër kazerma anembanë Jugosllavisë. Kështu i sillnin ushtarët shqiptarë gjoja të helmuar nga ushqimi, gjoja të vdekur e të vrarë aksidentalisht, gjoja të mbytur në ujë, gjoja të mbytur nga ashti në fyt etj. Mirëpo, shqiptarët veç vriteshin dhe të vrarë orë e çast i sillnin në shtëpitë e tyre pa lejuar që t'u hapeshin arkivolet. Edhe shumë shqiptarë të tjerë vdisnin e vdisnin nëpër burgje, kazamate e kampe, madje edhe tok me familjet e tyre, pa lejuar që kufomat e tyre të sillen e të varrosen në vendlindjet e tyre!

Kështu, vetëm në ato ditë e në ata muaj të viteve 1944-1945, të riokupimit të Kosovës, u likuiduan siç e theksuam më lart mijëra shqiptarë. Kurse problemi kombëtar i shqiptarëve të mbetur nën pushtetin jugosllavi u trajtua në mënyrë po aq të njëanshme, sikurse edhe në Jugosllavinë e vjetër.²⁴

²³ Ahmet Kelmendi, "Në 60-vjetorin e ripushtimit të Pejës (Kosovës) nga sllavo-komunistët-çetnikët" (2) *Bota sot*, 14 mars 2005.

²⁴ F. Mehmetaj, *Veprimtaria kriminale e "Dorës së zezë" serbe...*, f. 324.